

הלכות ומנהגים

הלכות תעניות

תקנת ארבע הצומות

ארבעה צומות תקנו הנביאים להתענות לזכר חרבן בית המקדש והנלות. ואלו הם - צום הרביעי - שבעה עשר בתמוז שהוא בחדש הרביעי, וצום החמישי - תשעה באב שהוא בחודש החמישי, וצום השביעי - צום גדליה שהוא בחודש השביעי, וצום העשירי - עשרה בטבת שהוא בחודש העשירי, כמו שנאמר (זכריה ח): **כֹּה אָמַר ה' צָבָאוֹת, צוֹם הָרְבִיעִי, וְצוֹם הַחֲמִישִׁי, וְצוֹם הַשְּׁבִיעִי, וְצוֹם הָעֲשִׂירִי יִהְיֶה לְבֵית יְהוּדָה לְשִׁשּׁוֹן וּלְשִׁמְחָה וּלְמַעֲדִים טוֹבִים וְהָאֲמַת וְהַשְּׁלוֹם אֶהְיֶה:**

שבעה עשר בתמוז – מפני שבו הבקעה ירושלים בחרבן בית שני, ועוד פורעניות אירעו בו.

תשעה באב – מפני שבו חרב הבית הראשון והשני, ועוד אירעו בו צרות רבות ורעות.

ג' בתשרי – צום גדליה, מפני שבו נהרג גדליה בן אחיקם וכבתה גחלת ישראל הנשארת לאחר חורבן בית ראשון.

עשרה בטבת – מפני שבו סמך מלך בבל על ירושלים וצר עליה עד רדת חובותיה.

תענית צבור נוספת מדברי סופרים, היא "תענית אסתר", ענינה ודיניה יתבארו בהלכות פורים.

תכלית התענית

ימים אלו שכל ישראל מתענים בהם מפני הצרות שאירעו בהן, תכליתם כדי לעורר הלבבות ולפתוח דרכי התשובה, ויהיה זה זכרון למעשינו הרעים ומעשה אבותינו שהיה כמעשינו עתה, עד שגרם להם ולנו אותן הצרות, שבזכרון דברים אלו נשוב להיטיב שנאמר (ויקרא כ"ו) והתודו את עונם ואת עון אבותם וגו'.

ולכן חייב כל איש לשום אל לבו באותם הימים לפשפש במעשיו ולשוב בהם, כי אין העיקר התענית כמו שכתוב באנשי נינוה (יונה ג') וירא ה' את מעשיהם, ואמרו חז"ל (תענית ט"ז א') את שקם ואת תעניתם לא נאמר, אלא את מעשיהם, ואין התענית אלא הכנה לתשובה, לכן אותם האנשים שהולכים בטיול ובדברים בטלים בתענית, תפשו הטפל והניחו העיקר, כי תכלית התענית היא התעוררות הלבבות לשוב בתשובה^א.

זמן התענית

א. שלש התעניות שהם, צום גדליה, עשירי בטבת, ושבעה עשר בתמוז, אין מתענים בהם אלא מעלות השחר עד צאת הכוכבים, וקודם עלות השחר מותר באכילה ושתיה. וכן הדין בתענית שקיבל היחיד על עצמו, או שגזרו הצבור להתענות^ב.

ב. במה דברים אמורים כל שלא ישן שינת קבע, אבל ישן שינת קבע אע"פ שקם משנתו קודם עלות השחר אסור לאכול, אלא אם כן התנה קודם שינתו, שיאכל בקומו משנתו^ג.

ג. איזהו שינת קבע, כל ששנתו היתה כמתנמנם, הרי זו שינת עראי, אבל אם ישן שינה גמורה אע"פ שלא ישן על מיטתו, הרי זו שינת קבע^ד, ואפילו ישן באמצע סעודתו, כשמתעורר משנתו אסור להמשיך ולאכול, אלא אם כן התנה^ה.

^א רמב"ם הלכות תעניות פ"ה ה"א.

^ב משנ"ב ס"י תקמ"ט סק"א.

^ג שו"ע ס"י תקס"ד.

^ד שו"ע ס"י תקס"ד.

ד. במה דברים אמורים באכילה, אבל בשתיה המנהג להתיר אחר שינת קבע, אע"פ שלא התנה, כיון שמן הסתם דעתו של אדם לשתות אחר השינה'.
ה. נהגו להשכים קודם עלות השחר ולסעוד", ואע"פ שלא התנו על זה בהדיא, כיון שהיה דרכם בכך בקביעות, חשיב כאילו התנו".

שאר עינויים בשלש הצומות

- ו. שלש הצומות מלבד תשעה באב אינם אסורים אלא באכילה ושתיה, ומותרים ברחיצה [אף בחמין], סיכה, נעילת הסנדל, ותשמיש המיטה".
- ז. מותר להריח בבשמים בשלש הצומות, מלבד תשעה באב".

החייבים בתענית

ח. הכל חייבים להתענות בארבע הצומות בין אנשים בין נשים, בין תלמידי חכמים, בין פועלים או מלמדי תינוקות. ואסור לפרוץ גדר".

קטנים

ט. קטן מתחת י"ג שנה, וכן קטנה פחות מי"ב שנה, אע"פ שהגיעו לגיל חינוך, פטורים מהתענית, ואין לחנכם אף בתענית שעות". ובצום תשעה באב יש שנהגו לחנכם בתענית שעות".

^ה ב"י סי' תקס"ד, ט"ז סק"א, מאמר סק"א, משנ"ב סק"ג, כה"ח סק"ה.

^י ב"י תקס"ד, מג"א, ט"ז, שתילי זיתים סק"א, ואמנם המשנ"ב סק"ג הביא דעת אחרונים שהקילו בזה, אמנם אין כן דעת מרן הב"י ורבינו השתילי זיתים.

^י שתילי זיתים סי' תקס"ד סק"ג שהמנהג כסברא שהביא הרמ"א, אע"פ שבשו"ע סתם מרן שאף בשתיה אסור בלא תנאי.

^ה עריכת שלחן סי' תקס"ד ס"א, והרבנים שליט"א. ולא חשו לד' הזוהר שאוסר אכילה ושתיה אחר השינה אף קודם עלות השחר. [והגר"ע בסיס שליט"א כתב שבשאר ימות השנה הרבה הקפידו לא לאכול לפני עלות השחר מטעם הזוה"ק וראיתי כמה ת"ח בליל שבועות והו"ר שאחר חצות הקפידו אפי' על שתיה].

^ט הגר"א אריה שליט"א. ולפי זה בימינו שרבים אין דרכם בכך, אין להתיר לאכול אלא אם התנו בהדיא.

^י שתילי זיתים תק"נ סק"ב בשם מרן בבית יוסף, והוסיף הב"י שכן המנהג פשוט. [ושלא כמנהג שהביא בשעה"צ סק"ח שלא לרחוץ בחמין].

^{יא} שו"ע סי' תק"נ ס"ב. ואמנם המג"א סק"ג הביא דעת השל"ה שבעל נפש יחמיר לפרוש מכל העינויים, והובא בשער הציון, מכל מקום בשתילי זיתים לא העלה דברי השל"ה הללו, וטעמו יתכן משום שלא נהגו לחוש לכך כלל.

^{יב} שלא נאסר אלא בתשעה באב שאסור בכל העינויים משום אבילות.

^{יג} שו"ע סי' תק"נ ס"א.

י. יש אומרים שקטן שיש בו דעת להתאבל על חורבן בית המקדש אין מאכילים אותו אלא לחם ומים^{טז}, אולם המנהג לתת לקטנים מאכלם כבכל יום^{טז}, אלא שמונעים מהם מיני מתיקה.

חולה

יא. חולה הזקוק לאכול מפאת מצב בריאותו, אף על פי שאין בו סכנה ולא אמר צריך אני לאכול, פטור מן התענית^{יז}, ואין לו להתענות אף לשעות, או לאכול פחות מכשיעור, אלא אוכל כדרכו, שלא גזרו חכמים תענית במקום חולי^{יט}.
יב. אנשים תשושי כח או זקנים שהתענית צער גדול להם, פטורים מן התענית^כ.
יג. אדם בריא שצריך לבלוע כדורים לצורך מיחוש שיש לו, מותר לבלועם בתענית, ואם אינו יכול לבלועם בלא לשתות, ישתה דבר מר שאין הנאה בשתייתו^{כא}.

עוברות ומניקות

יד. עוברות ומניקות אף על פי שאינן מצטערות פטורות מן התענית^{כב}, ואסור להם להחמיר על עצמן להתענות^{כג}, ומכל מקום ראוי שלא תאכלנה להתענג במאכל ומשתה, אלא כדי קיום הולד^{כד}.

^{יז} משנ"ב תק"נ סק"ה. וכן מסרו הרבנים שליט"א שלא נהגו לחנך לשעות בג' צומות.

^{יט} הגר"פ קורח שליט"א.

^{יט} מג"א סי' תק"נ בשם הרמ"ע מפאנו, הובא בשתילי זיתים סק"א.

^{יז} הרבנים שליט"א, וכבר כתב בברכ"י (תקמ"ט סק"א) שלא נהגו כדברי הרמ"ע, והגר"פ קורח שליט"א מסר שנהגו לאכול בצמצום.

^{יח} שו"ע סי' תקנ"ד, שתילי זיתים סק"י.

^{יט} מחזיק ברכה סי' תקנ"ד, אבני נזר או"ח סי' תק"מ, תשובות והנהגות ח"ב סי' רס"א בשם הגרי"ז מבריסק זצ"ל.

^כ כה"ח תק"נ סק"ו, ולמד כן מדברי הרמ"א לענין עוברות ומניקות. [ומה שהשמיט בשתילי זיתים הגהה זו היינו משום דלפסק השו"ע בלא"ה אינן מתענות. ופשוט].

^{כא} עי' כף החיים סי' תקנ"ד סק"ל.

^{כב} שו"ע תקנ"ד ס"ה, ושתילי זיתים סק"ח, [ובסי' תק"נ ס"א השמיט הגהת הרמ"א שכתב שמנהגם להחמיר], עץ חיים ח"א קצ"ח א'.

- טו. מעוברת נקראת אחר שלשה חדשי עיבור, אולם אם מרגישה חולשה, אף קודם לכן פטורה מן התענית^{כה}.
- טז. מינקת נקראת כל שהיא בתוך כ"ד חודש ללידתה, ואפילו אינה מניקה את ולדה^{כו}.
- יז. המפלת אחר ארבעים יום לעיבורה היא בכלל מינקת, ופטורה מן התענית כ"ד חודש^{כז}.

חתן

- יח. חתן וכלה שאירע אחד משלש הצומות ביום חופתם, או באחד מימי שבע ימי המשתה, חייבים להתענות^{כח}.
- יט. חל הצום בשבת ונדחה ליום ראשון, אם יום ראשון הוא יום חופתם שעושים החופה מבעוד יום, אין צריכים להשלים התענית, אולם אם הסעודה בלילה צריכים להשלים התענית, וכן בשבעת ימי המשתה צריכים להשלים התענית^{כט}, ויש מקילים שאף בשבעת ימי המשתה אין צריכים להשלים התענית^ל. ויש אומרים שאף ביום חופתם משלימים התענית^{לא}.

^{כג} בית יוסף בשם רבינו ירוחם כיון שטעם פטור התענית מפני צער הולד הוא. [ומינקת שבנה נגמל לכאורה רשאית להחמיר על עצמה, כיון דלא שייך בה טעמא דצער הולד].

^{כד} שו"ע סי' תקנ"ד ס"ה.

^{כה} מור וקציעה סי' תקנ"ג, הובא במשנ"ב שם.

^{כו} שתילי זיתים תקנ"ד סק"ט.

^{כז} עי' שדי חמד ח"ח מערכת יום הכיפורים סימן ג' אות א'.

^{כח} ריטב"א סוף תענית, וז"ל: דאע"ג דימי רגל ושמחה שלו הוא ואין אבלות חדשה חלה בהם כדאיתא בדוכתא (כתובות ד' א'), ואין שמחה אלא באכילה כדאמרין גבי רגלים וגבי פורים, מ"מ כיון דרגל שלו יחיד מדרבנן ותעניות אלו דרבים אתי אבלות דרבים ודחי רגל דרבנן דיחיד, ועוד מקרא מלא דיבר הכתוב (תהלים קל"ז) אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי. ע"כ. וכן פסקו השתילי זיתים תקנ"ג סק"ו, שו"ת רביד הזהב סי' ל"ה, משנ"ב ס"ק י"ב, כה"ח תקמ"ט סק"ט. ועי' גם בשער הציון סי' תרפ"ו ס"ק ט"ז.

^{כט} מג"א סי' תקנ"ט ס"ק י"א, שתילי זיתים ס"ק כ"ה. [והלשון שאם 'הסעודה' בלילה הוא ממג"א, ומה שבשתילי זיתים כתב ש'הנישואין' בלילה, לכאן' לאו בדוקא הוא].

^ל שו"ת בית יהודה הובא בשער הציון סי' תקנ"ט ס"ק ל"ד, וכן נקט בפשיטות בביאור הלכה סי' תקנ"ג ד"ה חיבים ולא דברי המג"א סי' תקנ"ט הנ"ל.

^{לא} כן נראה, שהרי מקור הדיין בשו"ת מהר"ש הלוי בשם נימוקי זקנו שלמד כן מההיא דסי' תקנ"ט ס"ט לגבי בעל ברית, והרי בדין בעל ברית נחלק מהרי"ץ כדלהלן, וה"ה לחתן.

כ. בעלי ברית (והם אבי הבן, הסנדק, והמוהל) כשחלו התעניות בזמנם, חייבים להתענות ולהשלים התענית. אולם בתעניות שבעה עשר בתמוז, תשעה באב, וצום גדליה, שחלו בשבת ונדחו ליום ראשון, משהגיע זמן מנחה גדולה מתפללים מנחה ואוכלים ושותים^{לב}. ולדעה זו אסור להחמיר ולהתחסד להתענות כיון שיום טוב שלהם הוא, ויום טוב אסור בתענית^{לג}. ויש אומרים שיש להשלים התענית כמו שחל בחול^{לד}.

טעימה ורחיצת הפה בתענית

כא. בשלש התעניות מלבד תשעה באב ויום הכיפורים, וכן בתענית יחיד, מותר לטעום הקדירה אם יש בה מלח או תבלין, ובלבד שיפלוט ולא יבלע כלל, במה דברים אמורים שמכנים לפיו עד שיעור רביעית (75 סמ"ק^{לה}), אבל יותר מרביעית אסור אף לטעום ולפלוט^{לו}.

כב. מה שהתירו לטעום ולפלוט עד רביעית, יש אומרים שאין ההיתר אלא במכנים מעט מעט, אבל להכניס רביעית בבת אחת, אסור. ויש אומרים שאף בפעם אחת יכול להכניס רביעית לתוך פיו ופולט, בתנאי שיודע בעצמו שיכול להעמיד עצמו שלא יבלע כלום^{לי}.

כג. ועל כן מעיקר הדין מותר בשלש תעניות לרחוץ פיו במעט מים ולפלוט, וראוי שיטה צוארו למטה כדי שלא יכנסו המים לגרונו^{לז}, אבל ביותר מרביעית אסור^{לט}. ומכל מקום נהגו בדרך כלל להמנע מרחיצת הפה בתענית^מ.

^{לב} שו"ע סי' תקנ"ט ס"ט, שתילי זיתים שם, וברביד הזהב חלק החידושים שם.

^{לג} וכתב שלא באו הגדולים שהזכיר הטור אלא לאפוקי ממנהג שנהגו העולם להחמיר, והיינו שאע"פ שכפי הנראה נהגו העולם בזמנו להחמיר בזה, כמש"כ בפעולת צדיק, מ"מ אין להשגיח במנהג זה.

^{לד} שו"ת פעולת צדיק ח"ג סי' קמ"ז.

^{לה} עי' בספר מדות ומשקולות של תורה מפרק נ"ו ואילך ששיעור הדרהם של הרמב"ם 2.83 גרם, ולא כמו שחישוב הגר"ח נאה שהוא 3.2 גרם, ולעניינו ודאי שיש להחמיר לחוש שהוא כבר שיעור רביעית.

^{לו} שו"ע סי' תקס"ז ס"א, ודברי הרמ"א להחמיר בכל תענית צבור לא העלה בשתילי זיתים.

^{לז} שו"ע שם ס"ב. והעיקר כדעה אחרונה שהיא י"א בתרא, ומ"מ לכתחילה יש לחוש לד' הי"א קמא, ומה שבסי' ר"י ס"ק י"א סתם בשתילי זיתים להקל בפולט דאף ביותר מרביעית, שאינו מברך, י"ל דהיינו משום דספק ברכות להקל.

^{לח} שתילי זיתים תקס"ז סק"ח שכן נהג מהרי"ל.

^{לט} שו"ע שם ס"ג, ושתילי זיתים סק"ז בשם המג"א סק"ו ליישב דברי השו"ע שהעלה דברי תה"ד ובס"א פסק דשרי טעימה אף בתענית צבור.

^מ הרבנים שליט"א.

כד. בתענית יחיד מותר לרחוץ את פיו במים אף ביותר מרביעית ולפלוט, אבל שאר משקין אסור ביותר מרביעית^{מא}.

כה. מותר ללעוס עץ קינמון או עץ מתוק אחר, או שאר בשמים, ללחלח גרונו ולפלוט^{מב}, מלבד ביום הכיפורים^{מג}.

כו. ועל כן במקום צורך גדול, מותר בשלשת הצומות [מלבד תשעה באב ויום הכיפורים] לצחצח שיניים עם משחה אף שיש בה טעם, ובתנאי שלא ישטוף את פיו ביותר מרביעית מים, ויזהר שלא יבלע כלום^{מד}.

שכח ואכל בתענית

כז. שכח ואכל או שתה בתענית צבור, אסור לו לאכול ולשתות עוד, וכי מפני שאכל בעבירה יחזור ואכל בעבירה^{מה}.

כח. שכח ואכל שיעור כזית או שתה רביעית יש אומרים שלא יאמר עוד עננו^{מז}, ויש אומרים שיש לו לומר עננו, כיון שיום תענית הוא מתקנת חכמים ומחוייב להתענות^{מז}.

כט. שכח ואכל שיעור כזית או שתה רביעית בתענית צבור, ראוי להתענות שני חמישי ושני, לכפר על מה שאכל בתענית^{מח}, ולהלן בהלכות תענית יחיד יתבאר למי ראוי להתענות לשם כפרה על עוונות.

דין תפילת עננו

ל. תקנו חכמים לומר עננו בין בתענית צבור, בין בתענית שקיבל עליו היחיד^{מט}.

^{מא} שו"ע סי' תקס"ז ס"ג, ושתילי זיתים סק"ח.

^{מב} רמ"א ס"ג והעלהו בשתילי זיתים, וכתב ליישב קושיית המג"א סק"ח דמין בבד"ה רק כתב שאין ראייה מכס פלפלי אבל לא חלק על עיקר הדין, וכזה עלו דברי מרן כהוגן עם מה שכתב בס"א דשרי טעימה ופליטה. לעיסת גומי לעיסה שיש בו טעם אסורה בתענית, משום שבולע את הטעם.

^{מג} רמ"א תקס"ז ס"ג, והטעם כתב בשתילי זיתים סק"י משום דהוא מן התורה, ועוד דהנאות טובא נאסרו בו.

^{מד} וכ"כ הגר"ש קורח שליט"א בעריכת שלחן תקס"ו ס"ג.

^{מה} שו"ע סי' תקס"ח ס"א, משנ"ב תקמ"ט סק"ג.

^{מו} שו"ת זרע אמת ח"ג סי' ס"ב.

^{מז} נהר שלום תקס"ח וכן פסק במשנ"ב סק"ג.

^{מח} שתילי זיתים סי' תקמ"ט סק"א בשם אליה זוטא ומקורו במהרי"ל. ועי' בתשובת מוהר"ר חיים קרח זצ"ל המתפרסמת בגליון זה, שאין כוונתו שיש חיוב להתענות בה"ב, אלא מדרך כפרה שיתענה בה"ב לכפר על מה שאכל בתענית. ואכן כן מפורש בתרומת הדשן סי' קנ"ו דאין צריך לפרוע אחר תחתיו. דדוקא יום זה חובה ולא אחר, ואי אפשר לתקן את אשר עוות אם לא שכוונתו להתענות לכפרה על עוונתו ושגגתו. ע"כ. והובא בב"י סי' תקס"ח.
^{מט} שו"ע סי' תקס"ה ס"א.

לא. מנהגינו לומר עננו בכל התפלות: ערבית ליל הצום, שחרית, ומנחה, בין יחיד שקיבל עליו תענית¹, בין בתענית ציבור.

לב. היחיד, וכן הציבור והש"צ בתפילת הלחש, אומרים עננו בשומע תפילה, ובחזרת הש"צ אומר הש"צ עננו ברכה בפני עצמה, אחר ברכת גואל ישראל קודם רפאינו².

לג. אם השעה דחוקה ומתפללים תפילה אחת, אומר הש"צ ברכת עננו בקול רם והציבור שותק עד שהש"צ מסיים, ובשמע קולינו אומרים הציבור עננו, ועל כן יש לש"צ לומר ברכת שומע תפילה בנחת, כדי שיהא סיפק ביד הציבור לומר עננו³.

לד. אם שכח היחיד לומר עננו בשומע תפילה וכבר חתם ברוך אתה ה', אין מחזירים אותו⁴, ויאמרו בלא חתימה בסיום תפילת י"ח⁵ קודם יהיו לרצון⁶, ואם נזכר אחר שכבר עקר רגליו, טוב שיכוין לאמירת הש"צ מילה במילה, ויוצא ידי חובתו⁷.

לה. הקדים הש"צ ואמר ברכת עננו קודם ברכת ראה נא בענינו, לא יצא, וצריך לחזור ולאמרו אחר ראה נא בענינו⁸.

לו. ש"צ ששכח לומר ברכת עננו אם נזכר קודם שחתם בברכת רפאינו חוזר לברכת עננו, ואם כבר חתם בברכת רפאינו, אינו חוזר אלא מזכיר עננו בשומע תפילה⁹, וחותם העונה בעת צרה ושומע תפילה, ובדיעבד אם חתם רק שומע

¹ כן המנהג בכל מחזות תימן כפי שמסרו הרבנים שליט"א. [ויש מהמון העם שאין אומרים אלא במנחה, וכבר העיר בזה מהרי"ץ בעץ חיים קצ"ט א' שאם איזה המונים אינם יודעים מזה, מחסרון ידיעה הוא].

² ירושלמי ברכות (פ"ד ה"ג) ותענית (פ"ב ה"ב) והובא בב"י, וכן מבואר בטור, שתילי זיתים תקס"ה סק"א. [ובזה מתבאר מה שהוצרך לומר שמזכיר ערבית ומנחה, ואם לענין ד' צומות כבר כתב מרן כן בס"ג, אלא דהשמיענו שאף בתענית יחיד אומר עננו בכל תפלותיו, ודלא כשיטת היש אומרים דס"ג].

³ שו"ע סי' תקס"ה ס"א.

⁴ שתילי זיתים סי' תקס"ה סק"ג, שו"ת פעולת צדיק ח"ג סי' מ"ט. [ודעת מהר"ח כסאר זצ"ל בשם טוב פ"ב מתפלה הי"ד שאף הש"צ יאמר בשומע תפילה].

⁵ ואע"פ שלא פתח בברכת רצה לא יאמרו בין שומע תפלה לרצה, (שתילי זיתים תקס"ה סק"ה, וסי' קי"ט ס"ק י"ד).

⁶ שו"ע תקס"ה ס"ב.

⁷ משנ"ב סק"ז, וכתב בשעה"צ סק"ו דהיינו לכתחילה, ובדיעבד יכול לומר אף אחר יהיו לרצון כיון שלא עקר רגליו עדין.

⁸ שתילי זיתים סי' תקס"ה סק"ה בשם הט"ז, עץ חיים ח"א קצ"ח א'.

⁹ מג"א סי' קי"ט סק"ז, הובא בשתילי זיתים שם ס"ק י"ד, עץ חיים קצ"ח ב'.

¹⁰ שו"ע סי' קי"ט ס"ד ורמ"א שם.

תפילה יצא ידי חובתו^ט. ואם שכח אף בשומע תפילה, אומר ברכת עננו עם חתימתה לאחר שחותם המברך את עמו ישראל בשלום^{סא}.
 לז. יש אומרים שאין הש"צ אומר עננו ברכה בפני עצמה אף בארבע צומות, אלא כשיש עשרה מתענים בבית הכנסת^{סב}, אבל אם אין עשרה מתענים יאמר עננו בשומע תפלה כיחיד. ויש אומרים שאין דברים אלו אמורים אלא בתענית שגזרו הציבור, אבל בארבע הצומות שהם מדברי נביאים, אומר הש"צ ברכת עננו אע"פ שאין שם אלא ששה מתענים^{סג}. וכן פשטה ההוראה למעשה^{סד}.
 לח. לא יעבור לפני התיבה בתענית צבור אלא מי שמתענה ומשלים התענית^{סה}, ואם אירע ועבר לפני התיבה מי שאינו מתענה אינו אומר ברכת עננו בין גואל לרופא, אלא יאמר עננו בשומע תפלה^{סו}.

קריאת התורה בפרשת ויחל

לט. בתענית צבור קוראים בתורה בפרשת ויחל בשחרית ובמנחה, בין שחל בשני ובחמישי, בין שחל בשאר ימים^{סז}.
 מ. מנהגינו בכל התעניות שקורא הראשון עד אשר דבר לעשות לעמו, והשני מדלג וקורא מן פסל לך, והשלישי עד אשר אני עושה עמך^{סח}.
 מא. יש אומרים שאם אין עשרה שמתענים אין קוראים בתורה, ואפילו שיש ששה מתענים, ורק בשחרית של שני וחמישי די בששה מתענים. ויש אומרים שאין דברים אלו אמורים אלא בתענית שגזרו הציבור, אבל בתעניות צבור שהם

^ט שתילי זיתים סי' קי"ט ס"ק י"ד, עץ חיים קצ"ט ב'.

^{סא} שתילי זיתים סי' קי"ט ס"ק י"ד, וסי' תקס"ו ס"ק ב', עץ חיים קצ"ט ב'.

^{סב} א"ר תקס"ו ס"ק ד', פמ"ג משב"ז ס"ק ו', מאמ"ר ס"ק ה', וכן נראה נטיית המשנ"ב ס"ק י"ג שהדין המבואר בשו"ע סי' תקס"ו ס"ג הוא בין בתענית שגזרו הציבור בין בתעניות צבור מדברי נביאים.

^{סג} כן שיטת מהר"ם בן חביב בשו"ת קול גדול סי' י"ד, דמש"כ בשו"ע סי' תקס"ו ס"ג דבעינן עשרה מתענין לתפלת עננו [וה"ה לקריאת ויחל כמש"כ רבנו ברביד הזהב], היינו בתענית שגזרו הציבור, אבל בתעניות צבור שהם מדברי נביאים סגי בששה מתענים, ברכי יוסף סי' תקס"ו, שע"ת ס"ק ד' הובא במשנ"ב שם, כה"ח סי' קי"ט ס"ק כ"ז.

^{סד} מהרש"י הלוי זצ"ל בספר שלום ד"ח עמ' רע"ז, מהר"ח כסאר זצ"ל שם טוב פ"ב מהל' תפלה הי"ד, שדי חמד מערכת בין המצרים סי' ב' אות א', שו"ת ישכיל עבדי ח"ז או"ח סי' ל"ז, שו"ת אגרות משה ח"ד סי' קי"ג, שו"ת מנחת יצחק ח"א סי' ס"ה, ועוד.

^{סה} שו"ע תקס"ו ס"ה.

^{סו} מגן אברהם הובא בשתילי זיתים ס"ק י"ח, ומשנ"ב ס"ק י"ח. וכתב עוד המג"א וכן אם אין שליח צבור שיעבור לפני התיבה, מוטב שיעלה מי שאינו מתענה ויאמר עננו בשומע תפלה, משיתבטלו מקדיש וברכו.

^{סז} שו"ע סי' תקס"ו ס"א.

^{סח} שתילי זיתים סי' תקס"ו ס"ק ח'.

מדברי נביאים, קורים ויחל אע"פ שאין שם אלא ששה מתענים. וכן פשטה ההוראה למעשה^{סט}.

מב. לא יעלה לספר תורה אלא מי שמתענה ומשלים התענית^ע, אבל מי שאינו מתענה מחמת חולי וכיוצא בזה, לא יעלה, ואף אם כבר קראוהו לא יעלה^{עא}, ואין חילוק בין שני וחמישי לשאר ימים^{עב}.

מג. ולכן אם הכהן שבבית הכנסת אינו מתענה, ואין שם כהן אחר, יעלה ישראל במקומו, והכהן יצא מבית הכנסת כדי שלא יאמרו שהוא פגום^{עג}.

הכרזת הצום בשבת שקודם התענית

מד. בשבת שקודם תעניות י"ז בתמוז ועשרה בטבת נהגו להכריז הצום, אבל בשאר תעניות שהם, תשעה באב, יום כיפור, ותענית אסתר, אין מכריזין. וסימנך, אכ"ף עליו פיהו (משלי ט"ז), ראשי תבות, א'ב כ'יפורים פ'ורים, וכמו כן לא נהגו להכריז צום גדליה^{עד}. ומקצת קהילות נהגו שלא להכריז התעניות כלל^{עה}.

הטעם שאין מכריזין על צומות אב כיפורים פורים

לענין הכרזת הצומות - בשו"ע סימן תקנ"ד (ס"ד) בשבת

^{סט} ראה מה שצויין בדין אמירת עננו.

^ע שו"ע תקס"ו ס"ו.

^{עא} שתילי זיתים ס"ק י"ט, ואע"פ שנחלק על הט"ז וס"ל דלית בה איסור ברכה לבטלה לעולה שאינו מתענה, ואינו אלא מנהג בעלמא, מ"מ אף אם קראוהו לא יעלה.

^{עב} אמנם המג"א כתב לחלק שבקריאת שחרית של ב' וה' עולה אף מי שאינו מתענה, וכ"כ רבים מן האחרונים, מ"מ ממה שלא העלה בשתילי זיתים חילוק המגן אברהם משמע דס"ל דמדסתם מרן משמע דאיירי בכל קריאות, והטעם פשוט כיון שקריאה בפרשה זו מחובת התענית, אף שיש חיוב נוסף של ב' וה' מ"מ קריאת התענית אינה אלא במתענה, וכן המאמר סק"ה ושו"ת זרע אמת ח"א סי' פ"ו וספר כסא אליהו (סי' תקס"ו) נחלקו ע"ד המג"א. והגם דמהרי"ץ בשו"ת פעולת צדיק (ח"ב סי' רי"ד) העלה חילוק זה משו"ת אמונת שמואל סי' מ"ו, מ"מ לזכרון בעלמא הוא שהעתיקה כמו שסיים בה שהיא מזכרונותיו, תדע שלא הזכיר כלל מדברי המג"א. [וראה למהרש"י הלוי בדברי ש"ח עמ' רע"ז שהעלה חילוק זה מהבאר היטב].

^{עג} שו"ע סי' תקס"ו ס"ו. וכן מסרו הרבנים שליט"א.

^{עד} מהר"י צובירי זצ"ל בסדור כנסת הגדולה שאין מכריזין אלא י"ז בתמוז ועשירי בטבת, הגר"פ קורח שליט"א. וראה קונטרס הערות לתכלאל המבואר הערה ר"ב, שאם חל ג' בתשרי בשבת יש שנהגו להכריז על הצום הנדחה.

^{עה} הגר"ח דחבש שליט"א ק"ק ד'מאר.

קודם לצום מכריז שליח צבור הצום חוץ מתשעה באב וצום כפור וצום פורים וסימן אכ"ף עליו פיהו. נשאלתי מאי טעמא יצאו תשעה באב וכפור ופורים, ושאלתי ודרשתי וחקרתי גם אני והנה איננו לא מפי רב ולא מפי כתב, אך הנראה לי אענה מטעם שהם זכורים ועומדים, כפור בתורה מפורש חומרתו. ט"ב גם כן ידוע כמה החמירו בו ולא יבואו לשכחו שהאוכל דבר מר ישאר טעמו בפיו כל היום כמו כן ט"ב כל היום דוה ולא נשכח מרירותו. ופורים מפני השמחה ופרסומי ניסא וכמו שאמרו ז"ל שאינו אלא זכר לתענית אסתר.

[ומה שאמרו סימן אכ"ף יתבארו דברי אלה על פי מאמרם ז"ל אינו דומה שונה פרקו מאה לשונה מאה ואחד וסימן אכ"ף גימטריא ק"א, דהנה שמעתי בשם המקובלים הטעם לזה דהאי יכריע כי הזוגות בסטרא אחרא המשכחים התורה כידוע מאמרם ז"ל. והנה אמרו ז"ל דאפילו שונה פרקו מאה אינו כלום וכן פיהו גימטריא ק"א דאם כן הוה ליה פיהו וה יורנו דרך האמת אמן כן יהי רצון].

והנה אך שאלתי להרב יחיא שרארה ז"ל ואמר שלא מצא בשום ספר טעם. אך הענין לתשעה באב משום שהיה הכרוז יוצא חפרו לכם קברות וכו'. ויום הכפורים כדי שלא ידע השטן ויקטרג. וצום פורים משום קולא דאינו אלא מנהג, נפרע אפילו מארבעה צומות דיכול ללות אותו ולפרעו ביום אחר מה שאין כן השאר והוא חלוש קצת ודוק. והנכון בעיני כי בשלושה זמנים אלו יש התעוררות לס"מ כידוע מרבותינו ז"ל תשעה באב ממשלתו. ופורים מפלתו. וכן כפורים ידוע משעיר דעזאזל על כן מכסים הדבר דוגמת בכסה ליום חגנו. שאין מכריזין על חודש תשרי כשאר חודשים.

(פירוש רבי דוד צאלח זצ"ל נכד מהרי"ץ ענין תעניות)

סדר התפילה בשחרית

מה. אחר סיום חזרת הש"צ נהגו לומר את הסליחות^ע, מנהג הבלדי לאמרו אחר נפילת פנים, ומנהג השאמי לאמרו קודם נפילת פנים^ע.
מו. מוציאין ספר תורה וקורין בפרשת ויחל, והשלישי אומר קדיש.

^ע שמקורם בסדורי ספרד, וכתב מהרי"ץ בעץ חיים וז"ל: נהגו עתה לומר קינות אלו מהדפוס ושפיר דמי וכו'.

^ע סדור כנסת הגדולה, וכ"ה בסדור פאר התפלה כמנהג ביצ'א. ויש בקהילות השאמי שנהגו ליפול על פניהם קודם הסליחות, כפי שנסדר בסידורי ספרד.

מז. מנהגינו לומר בשלש התעניות שיר מזמור לאסף אלהים אל דמי לך וכו', בבלדי וחלק מהשאמי נהגו לאמרו אחר שיר של יום, ויש בשאמי שנהגו שאין אומרים תפלה לדוד ובית יעקב ושיר של יום כלל, אלא שיר מזמור לאסף בלבד^ע.

מנחת התענית

מח. נהגו קדמונינו להניח תפילין במנחת תענית, והטעם כדי להשלים מאה ברכות^{עט}, וחולצין בתפילת ערבית בקריאת שמע כשמגיע לכימי השמים על הארץ^פ, ואף כשתפלת ערבית אחר צאת הכוכבים המנהג כן^{פא}. ויש שנהגו לחלוץ התפילין אחר תפילת מנחה^{פב}.

מט. מי שאינו מתענה, נהגו שאינו מניח תפילין^{פג}.

נ. מוציאים ספר תורה וקורין בפרשת ויחל, ואחר הקריאה אין השלישי אומר קדיש^{פד}.

^ע שתילי זיתים סי' קל"ד ס"ק י"ב, מהר"י צובירי זצ"ל אמת ויציב ח"א סי' ל"ח.

^{עט} שתילי זיתים סי' מ"ו סק"ט. ויסוד הדברים בדברי מרן הב"י שם שכתב דבתענית חסר ב' ברכות למאה ויש לו להשלימן כשיניח ציצית ותפילין בתפלת המנחה ויברך עליהם. טעם נוסף כתב מהר"י צובירי זצ"ל בספר ויצבור יוסף בר (ח"א פרק ה') מתשובת הרמ"ע מפאנו (סי' ט"ל) שכתב וז"ל, והמתענה מעיד על עצמו שהולך בדרך טובים אעפ"י שאינו ת"ח וכשנאמר אליו להניח תפילין במנחה ישמע לעצתו וארחות צדיקים ישמור. ע"כ. וביאר מהר"י צובירי שהוא על דרך אמרם מצוה גוררת מצוה, והוא כיון שהמתענה הולך בדרך טוב לקיים מצות חכמים בהתענותו וזכות הוא לו יוסיף עוד זכות על זכותו לקיים מצות תפילין.

^פ שתילי זיתים סי' ל' סק"ה, דברי ש"ח עמ' רס"ו, ענף עץ עבות ח"ב אמרי יוסף סי' ל"ח, וכן מסרו הרבנים שליט"א מרוב הקהילות.

יש לציין מנהג ביצ'א שחולצים אחר והיו לטוטפות עיניכם, באומרם ולמדתם אותם את בניכם. (הגר"י זכריה שליט"א).

^{פא} כן כתב מהר"י צובירי זצ"ל בויצבור יוסף בר ח"א פרק ה' ושכן מתבאר בדברי הרמ"ע מפאנו סי' ק"ח, ובקונטרס הערות לתכלאל המבואר אות צ"ח, שכן נהגו רבני וזקני קהילותינו מוהר"ר חיים כסאר זצ"ל מוהר"ר יחיא הלוי אלשיך זצ"ל, מוהר"ר יוסף קורח זצ"ל, מוהר"ר שלום קלזאן זצ"ל, לחלצן בכימי השמים על הארץ אף כשהתפללו בצאת הכוכבים.

וכן מסרו כל הרבנים שליט"א שאף באופן שמתפללים ערבית אחר צאת הכוכבים המנהג לחלצם בקריאת שמע, ולא קודם לכן. וכן מתבאר שאין לחלק בזה ממנהג שנהגו רבים בליל פורים להניח התפילין עליהם עד אחר קריאת המגילה והוא זמן רב אחר צאת הכוכבים. וראה עוד במאמר משלחן המערכת שדברי השתילי זיתים סי' ל' סק"ה שכתב וכשמתפלל ערבית "מבעוד יום" אינם סתירה למנהג זה.

^{פב} הגר"מ צובירי שליט"א ק"ק שרעב, בק"ק עדן הרוב נהגו לחלוץ בין מנחה לערבית, ויש שנהגו לחלוץ בקריאת שמע, ובליל פורים יש שנהגו להניחם עד אחר קריאת המגילה.

^{פג} ולפי המבואר בדברי השתילי זיתים הנ"ל בטעם ההנחה, יש לבאר שכיון שאינו מתענה אינו זקוק להשלים מאה ברכות.

^{פד} שתילי זיתים סי' רפ"ב סק"ק י"ג.

נא. מנהג רוב קהילות תימן שלא להפטיר בנביא במנחה כלל^פ, ובמקצת קהילות נהגו להפטיר דרשו ה' בהמצאו^פ, ויש שלא נהגו בהפטרה זו אלא בצום גדליה, שהפטרה זו מענינא דיומא היא, שדרשו חכמים^פ דרשו ה' בהמצאו על עשרת ימי תשובה^פ.

נב. בחנונים שאחר תפילת המנחה, לא נהגו לומר רבון כל העולמים, גלוי וידוע לפניך שבזמן שבית המקדש קיים אדם חוטא ומקריב קרבן ואין מקריבים ממנו אלא חלבו ודמו וכו'^פ.

נג. הכהנים נושאים את כפיהם במנחת תענית אם מתפללים סמוך לשקיעה^ז, אבל אם מתפללים מנחה בעוד היום גדול, אין להם לישא כפיהם^צ. וכן אם אין כהנים ומתפללים בעוד היום גדול, אין אומרים או"א ברכנו^צ.

נד. אף כהן שאינו מתענה, נושא את כפיו במנחה^צ.

נה. צריך שיהיו ששה מתענים, ואם אין ששה מתענים לא ישאו כפיהם^ד.

נו. אם שקעה החמה יכולים הכהנים לישא כפיהם עד צאת הכוכבים^ה. ומצאת הכוכבים לא יעלו לנשיאת כפים, ואפילו אם עלו ירדו, ובאופן זה אף הש"צ לא יאמר או"א ברכנו^י.

^פ ומש"ה השמיט בשתילי זיתים סי' תקס"ו ס"א הגהת הרמ"א שמפטירין דרשו.

^פ ק"ק שרעב כמובא בתולדות הרשב"ז, ק"ק רדאע (אף הבלדי), ק"ק ביצ"א, וסוודיה, מחוז ירים, ועוד, אלא שבביצ"א נהגו גם בתשעה באב להפטיר דרשו, כדברי השו"ע סי' תכ"ח ס"ח. ובשאר המקומות הפטירו שובה (הגר"ע בסיס שליט"א, הגר"י זכריה שליט"א).

^פ ר"ה י"ח א'.

^פ שתילי זיתים סי' תקס"ו סק"ד שכן נהגו מקרוב בקצת בתי כנסיות בק"ק צנעא. הגר"פ קורח שליט"א מסר שיש מקהילות הבלדי שנהגו להפטיר הפטרת שובה.

^פ הרבנים שליט"א. אע"פ שהביאו מרן בשו"ע סי' תקס"ה ס"ד, שטוב לאמרו.

^צ שו"ע סי' קכ"ט ס"א הואיל ותפלת מנחה סמוך לשקיעת החמה, היא דומה לתפלת נעילה ואינה מתחלפת במנחה של שאר ימים, ומקורו בגמ' תענית כ"ו ב'.

^צ ריטב"א תענית כ"ו ב', ספר צרור החיים, מהרי"ץ בעץ חיים ר"א ב'.

^צ ב"י סי' קכ"ט, וסי' תרכ"ב, רמ"א סי' קכ"ז ס"ב.

^צ גינת ורדים כלל א' סי' מ"ט, וכן העלה רבינו ברביד הזהב חלק החידושים סי' תקס"ו ס"ח. ואע"פ שבסי' קכ"ט סק"ה העלה רבינו דברי הפר"ח שכהן שאינו מתענה אינו נושא את כפיו, והטעם משום דשכיחא שכרות גביה מחמת שאינו מתענה, נראה שבדבריו כאן ברביד הזהב הדר ביה ממש"כ שם. וכ"פ עמוד ההוראה הגר"ש אלישיב זצ"ל כמובא בספר ואני אברכם.

^ד כן משמע מדברי הפמ"ג (תקס"ו א"א ס"ק י"א) שכתב דאין אומרים או"א ברכנו, אא"כ יש עשרה מתענים, אולם מצד הסברא יש מקום לומר דאין תלוי בעשרה מתענים, דנשיאות כפים אינה מחיובי התענית כברכת עננו וקריאת ויחל, דבתענית אין מצוי שכרות ועל כן לא גזרו, ואם כן בתענית צבור שיודעין הכל שהוא תענית צבור ואל גזרו אטו שאר תענית אף אם אין מתענים למה לא ישא כפיו. וצ"ע. ועכ"פ פשוט דלמאי דנקטינן דסגי בששה מתענים לענין ברכת עננו וקריאת ויחל כ"ש לענין נשיאות כפים דסגי בששה.

נז. למנהג רוב קהילות תימן שאין נופלים על פניהם במנחה בשאר ימות השנה, אף במנחת התענית אין נופלים על פניהם^{צז}.

נח. בקריאת שמע של ערבית באומרם וקשרתם לאות וכו' והיו לטוטפות וכו', ממשמשים בתפלין כדרך שממשמשים בהם בשחרית^{צח}, כיון שלהלכה לילה זמן תפלין, וכשמגיעים לכימי השמים עומד כל אחד וחולץ תפלין של ראש, ויושב וחולץ תפלין של יד.

עשירי בטבת שחל להיות בערב שבת

נט. עשירי בטבת שחל בערב שבת, יש שנהגו להניח תפלין כשאר מנחת תעניות^{צט}, ויש שלא נהגו להניחם^ק.

ס. מנהג רוב הקהילות להוציא ספר תורה במנחה לקריאת ויחל^{קא}, ואין אומרים אל ארך אפים אלא יהי ה' וכו'^{קב}, ואין נופלים על פניהם^{קג}, ויש שנהגו שאין קוראים ויחל^{קד}.

סא. אם מתפללים מנחה בעוד היום גדול אין נושאים הכהנים כפיהם^{קה}, ויש אומרים שכיון שכבר נקבע בידינו המנהג להתפלל מנחה בעוד היום גדול כדי להוסיף

^{צז} כ"כ בשכ"ג סי' תרכ"ג סק"ג, [ובסי' קכ"ח הגב"י ס"ק כ"ט] והובא בבאר היטב סק"א, וכ"נ מלשון השתילי זיתים תרכ"ג סק"י. [ובשער הציון תרכ"ג ס"ק י"א בשם הפמ"ג הניח בצ"ע].

^{צו} שתילי זיתים תרכ"ג סק"י. וזה דלא כמג"א סק"ג ומשנ"ב סק"ט שכתבו דאומר או"א אף שהוא לילה. ועי' למהרי"ץ בע"ח (ח"ג קי"ט א') שהביא המחלוקת אם מותר לישא כפים בלילה, ונראה שדעתו נוטה להיתר.

^{צז} הרבנים שליט"א. [והגר"ע בסיס כתב שיש בבלדי שנהגו ליפול על פניהם במנחת תעניות].

^{צח} סדור כנסת הגדולה השלם.

^{צט} ענף עץ אבות אמרי יוסף סי' ל"ז, הגר"ח דחבש שליט"א, הגר"י זכריה שליט"א, מנהג ק"ק עדן, וכן מסר הגר"ש מחפור שליט"א שיש שנהגו כן, וכן מסר הגר"א אריה שליט"א שיש מן הבלדי שנהגו להניח.

^ק מהר"י צובירי זצ"ל סדור כנסת הגדולה ח"א עמ' תרכ"ח, עפ"י דברי המקובלים שאין להניח תפלין במנחת ערב שבת, שכבר נתנוצץ אור השבת. וכן מסר הגר"א שמן שליט"א שרוב ככל הצבור אין מניחים תפלין.

^{קא} רבינו השתילי זיתים העלה הגהת הרמ"א סי' תקס"ו ס"א שקורים ויחל בתענית שחל בערב שבת, ומבואר שכך המנהג, [וכפי הנראה נשתנה המנהג אח"כ בביהכנ"ס אלאוסטא כעדות מהר"י צובירי זצ"ל דלהלן]. וכן מסרו על המנהג הרבנים שליט"א.

^{קב} תכלאל עץ חיים ח"א ר"ב ב'.

^{קג} שתילי זיתים סי' תקס"ו סק"ו. וראה לעיל שאף בשאר התעניות נהגו שאין נופלים על פניהם במנחה.

^{קד} מהר"י צובירי זצ"ל סדור כנסת הגדולה ח"א עמ' תרכ"ז, והטעם מפני כבוד השבת עיי"ש באורך. וכן נהגו ק"ק מחוית, הגר"א אריה שליט"א.

^{קה} עץ חיים ח"א ר"א ב'.

מחול על הקודש ולהתפלל ערבית מפלג המנחה, על כן אף אם מתפללים סמוך לשקיעה אין הכהנים נושאים את כפיהם^ק.
סב. עשירי בטבת שחל בערב שבת המנהג להשלים התענית^ק, עד צאת הכוכבים^{קח}.
ויש שנהגו לסיים התענית ביציאתם מבית הכנסת אף שעדיין לא שקעה החמה,
[לפי מה שנהגו בחו"ל לסיים תפילת ערבית קודם שקיעת החמה]^{קט}.

תענית שגוזרים על הצבור

תענית שגוזרים על הצבור

סג. מצוה מדברי סופרים להתענות על כל צרה שלא תבוא על הצבור, עד שירחמו עליהם מן השמים, ובימי התעניות האלו זועקין בתפלות ומתחננים^ק.

^ק מהר"י צובירי זצ"ל בסדור כנסת הגדולה ח"א עמ' תרכ"ט, ושם כתב כי גם כיום שבאנו לארץ ישראל ונשתנה לצערנו הסדר הנכון שמחמת שרוב הצבור טרודים מאד, מאחרים גם בערב שבת לבוא לתפלת מנחה עד סמוך לשקיעת החמה דהיינו שעה הראויה לנשיאות כפים מכל מקום גם באופן זה אין הכהנים נושאים כפיהם כשחל בו עשירי בטבת, דכיון דמעיקרא הנהיגו וקבעו הראשונים להתפלל מנחה זו תמיד בעוד היום גדול שאינו זמן הראוי לנשיאות כפים, כבר נעשה הדבר רגיל קבוע וידוע שאין הכהנים נושאים כפיהם. ואעיקרא קאימנא, תוך תקוה ותוחלת שיניח לנו הש"י ויזכנו להחזיר הוד קדומים ועטרה ליושנה, היינו להחזיר המנהג הקבוע שהיינו מתפללים מנחת ערבי שבתות בעוד היום גדול וערבית של שבת בעוד יום כימי עולם וכשנים קדמוניות בהנהגת הקדמונים ז"ל. עכ"ל.

^ק כ"כ מהר"י צובירי זצ"ל בסידור כנסת הגדולה ח"א עמ' תרכ"ו, מהרש"י הלוי דברי ש"ח עמ' רע"ז, והנה כפי הנראה מלפנים לא היה מנהג קבוע בק"ק צנעא בזה שהרי בשתילי זיתים השמיט תיבות "והכי נהוג" שכתב הרמ"א סי' רמ"ט ס"ד, גם מהרי"ץ בעץ חיים ח"א ר"א העלה המחלוקת ולא הכריע מכח המנהג, וכן מבואר בתשובת מהר"ח קרח זצ"ל בתשובתו הנדפסת בגליון זה שהביא שני מנהגים בק"ק צנעא בזה, אולם כפי הנראה בדורות האחרונים רווח המנהג להשלים התענית, כדברי מהרש"י הלוי ומהר"י צובירי זצ"ל.

^{קח} הגר"ש מחפור שליט"א, הגר"פ קורח שליט"א, הגר"א שמן שליט"א, הגר"א אריה שליט"א, הגר"ח דחבש שליט"א.

והנה בעץ חיים ח"א קי"א א' העלה לשון החמדת ימים (שבת, פ"ז) ונכון להיות מקדש קודם הלילה כל מה דאפשר לבלתי יכנס בגבול מזל מאדים, וסימניך "צדק צדק תרדוף" כמו שביארנו שם ואף אם הוא בתענית אין קפידא, שאף שאמרו הלכה מתענה ומשלים, היינו לומר שיתענה עד שקיעת החמה. אבל כל שנכנס לתחום שבת שוב אינו רשאי להתענות. ע"כ. ונראה דמש"כ עד שקיעת החמה לאו בדוקא הוא, אלא לישנא דגמ' נקט דאמרו כל תענית שלא שקעה עליו חמה אינה תענית, ולמאי דקי"ל דהיינו צאת הכוכבים ה"נ מתענה עד צאת הכוכבים.

^{קט} הגר"ש קורח שליט"א, הגר"ע בסיס שליט"א, מנהג ק"ק עדן, גם מהר"ח קורח זצ"ל בתשובתו הנדפסת בגליון זה כתב וז"ל: ובעיר צנעא יש שנוהגים להמתין עד צאת הכוכבים כדיעה הראשונה. ויש נוהגים לקדש ולאכול מיד אחר יציאה מבית הכנסת, ומנהג זה כדעת הגמ"י והמרדכי והראב"ד והר"י. באופן מה שיעשה האדם יש לו על מה שיסמוך. ע"כ.

^ק רמב"ם הל' תעניות פ"א ה"ד.

סד. ודבר זה מדרכי התשובה הוא, שבזמן שתבוא צרה ידעו הכל שבגלל מעשיהם הרעים הורע להן, ככתוב (ירמיהו ה') עונותיכם הטו וגו', וזה הוא שיגרום להם להסיר הצרה מעליהם. אבל אם יאמרו דבר זה ממנהג העולם אירע לנו וצרה זו נקרה נקרה, הרי זו דרך אכזריות וגורמת להם להדבק במעשיהם הרעים, ותוסיף הצרה צרות אחרות, הוא שכתוב בתורה (ויקרא כ"ז) והלכתם עמי בקרי והלכתי עמכם בחמת קרי, כלומר כשאביא עליכם צרה כדי שתשובו אם תאמרו שהוא קרי אוסיף לכם חמת אותו קרי^{קא}.

סה. תענית שגוזרים בית דין על הצבור, אין כל יחיד צריך לקבלו בתפילת המנחה, אלא ש"צ מכריז התענית והרי הוא מקובל, ויש אומרים שזהו דוקא בזמן שהיה נשיא בארץ ישראל שגזרתו קיימת על כל ישראל, אבל בזמן הזה צריכים כל הצבור לקבל התענית על עצמם כיחידים^{קיב}.

סו. בתענית זו אומר הש"צ ברכת עננו בין גואל לרופא וקורים בתורה בפרשת ויחל, ונושאים הכהנים כפיהם בתפילת מנחה כשאר תענית צבור, אולם אם גוזרים תענית לשם תשובה, כגון תעניות שמתעניין בעשי"ת או בשובבי"ם, אף הש"צ בחזרה אין אומר עננו אלא בשומע תפילה, ואין קורים בפרשת ויחל^{קיג}, וכן אין נושאים בו הכהנים את כפיהם^{קיד}.

סז. אין הש"צ אומר עננו ברכה בפני עצמה, אלא כשיש עשרה מתענים בבית הכנסת^{קטו}, אבל אם אין עשרה מתענים יאמר עננו בשומע תפלה כיחיד.

סח. יש אומרים שאם אין עשרה שמתענים אין קוראים בתורה, ואפילו יש ששה מתענים^{קטז}, ואין חילוק בין שחרית שני וחמישי לשאר ימים^{קיז}.

^{קא} עפ"י רמב"ם תעניות פ"א ה"ב וג'.

^{קיב} שו"ע סי' תקס"ב סי"ב.

^{קיג} שו"ע סי' תקס"ו ס"ב, ושתיילי זיתים שם ס"ק י"ג.

^{קיד} רביד הזהב סי' תקס"ו ס"ח. כדעת הפרח שושן כלל א' סי' ז', ומהר"י זיין בתשו' גינת ורדים, וכ"ד רעק"א בהגהות על השו"ע סי' קכ"ט. והרביד הזהב הוכיח כן מדברי הדרכי משה סי' תקפ"א שהובא במג"א שם סק"י שאין אומרים או"א בערב ר"ה שאין נשיאות כפים אלא בתענית צבור, [ולא ראיתי לאחרונים שדנו בזה שהביאו לדברי הדרכי משה והמג"א הללו].

^{קטו} שו"ע סי' תקס"ו ס"ג. ולענין ארבע תעניות ע"י מה שהובא לעיל.

^{קטז} א"ר תקס"ו סק"ד, פמ"ג משב"ז סק"ו, וכן העלה רבינו מהרד"ם ברביד הזהב חלק החידושים סי' תקס"ו, והוכיח מלשון השו"ע תקס"ו ס"ב שדין תפלת עננו וקריאת ויחל שוים, והשיג על דברי הגינת ורדים כלל א' סי' מ"ט, וכן השיגו על הגו"ר הזרע אמת ושו"ת מים רבים הובאו בכה"ח תקס"ו ס"ק כ"ט. ולענין ארבע תעניות ע"י מה שהובא לעיל.

סט. כל הפורש מן הצבור ואינו מצטער עמהם אינו רואה בנחמתם, וכל המצטער עם הצבור זוכה ורואה בנחמתם^{ק"ח}.

דיני תענית יחיד

תענית יחיד על צרה

ע. כשם שמצוה על הצבור להתענות בעת צרה, כך מצוה על היחיד להתענות בעת צרה כגון שיש לו חולה, או שהיה תועה בדרך, או שהיה חבוש בבית האסורים, וכיוצא באלו, כיון שהתענית מדרכי התשובה וההכנעה, ומוטל עליו בעת הצרה להכניע לבו לחפש בדרכיו, ולשוב אל השם^{ק"ט}.

תענית יחיד לכפרה על עוונות

עא. היושב בתענית יחיד לשם כפרה על עונותיו, אם יכול גופו לסבול את התענית נקרא קדוש, אבל אם אין יכול לסבול את התענית שאין גופו בריא וחזק, נקרא חוטא^{ק"ב}.

עב. במה דברים אמורים כשמתענה עבור עוונות שאדם דש בעקביו, אבל אם מתענה עבור עוונות הידועים לו, שאמרו חכמי ישראל שצריך להתענות עליהם כך וכך ימים, אפילו שאינו יכול לסבול התענית, צריך להתענות לכפר על עונותיו^{קכ"א}.

עג. תלמיד חכם ומי שתורתו אומנותו אינם רשאים לישב בתענית, מפני שממעט במלאכת שמים, אלא כשהצבור מתענים לא יפרוש עצמו מהם^{קכ"ב}.

^{ק"י} הנה כתב המג"א דבשחרית של שני וחמישי די בששה מתענים, אולם בשתילי זיתים לא העלה דבריו, ונראה דס"ל דמסתימת דברי מרן משמע שאין לחלק בזה, גם המאמ"ר סק"ה נחלק ע"ד המג"א שאף בשני וחמישי שחרית צריך עשרה מתענים.

^{ק"ח} שו"ע סי' תקע"ד ס"ח.

^{ק"ט} שו"ע סי' תקע"ח, שתילי זיתים סק"א. וכתב המשנ"ב סק"א בשם הפמ"ג שהתענית בעת צרה חובה היא.

^{ק"ב} שו"ע סי' תקע"א ס"א.

^{קכ"א} שתילי זיתים סק"ב.

^{קכ"ב} שו"ע סי' תקע"א ס"ב, ומשנ"ב סק"ד.

עד. ומכל מקום אם יש להם עוונות ידועים אף תלמיד חכם ומי שתורתו אומנותו צריך להתענות, ומכל מקום אין צריך לסגף עצמו כל כך על העוונות, וירבה בלימוד תורה יותר מכפי שהיה לומד, כמו שאמרו חז"ל (ויק"ר כ"ה א') נכשל אדם בעבירה נתחייב בה מיתה בידי שמים, מה יעשה ויחיה, אם היה למוד לקרות דף אחד יקרא שני דפין, ואם היה למוד לשנות פרק אחד ישנה שני פרקים^{קכג}. [וראה מסגרת].

עה. מלמדי תינוקות אינם רשאים לישוב בתענית, משני טעמים, האחד שממעט במלאכת שמים, והשני משום ששכור למלאכת לימוד התינוקות, ופועל אסור להתענות משום שמפסיד למלאכת בעל הבית, ועל כן אף בידוע לו שחטא, לא יתענה^{קכד}.

עו. המתענה ומפרסם עצמו לאחרים להשתבח על כך שהוא מתענה, נענש הוא על כך^{קכה}.

^{קכג} שתילי זיתים סק"ב.

^{קכד} שערי תשובה תקע"א בשם ברכי יוסף.

^{קכה} שו"ע תקס"ה ס"ו.

ההנהגה בתעניות למי שתורתו אומנתו

כתב השלי"ה בשם ספר חרדים שמצא בתוך ספרי המקובל האלקי חסידא קדישא הרב ר"י לוריא אשכנזי ז"ל בספר אחד כתיבת יד, כל מה שתמצא בסיגופים כו' לא נזכרו אלא למי שאין עמלו בתורה אבל מי שתורתו אומנתו ויודע דעת ויראת ד' לא יחלש ולא יתבטל מלימודו, אך יום אחד מן השבוע יתרחק מבני אדם ויתבודד בינו לבין קונו ויתקשר מחשבתו בו כאלו כבר עומד לפניו ביום הדין וידבר לאל ית' כאשר ידבר העבד אל רבו ובן אל אביו.

וכעין זה כתב הח"א וז"ל דאפילו על עבירות ידועים המבואר ברוקח שצריך להתענות לכפרה כמה ימים אם ת"ח הוא ותורתו אומנתו אפילו בזה"ז לא יסגף עצמו כ"כ רק שישוב לפני ד' בלב שלם ויבכה מקירות הלב וילמוד יותר מאשר היה רגיל כי התורה היא מקוה טהרה ונמשל לאש וכל אשר יבא באש באש יובא וטהר וימעט מכל התענוגים ויאכל רק כדי קיום גופו שלא יחלש כדי שיהיה לו כח לעבודת השם ולא ילך לשום סעודה וכ"ש לסעודת מריעות וישמור שבת בכל פרטיה ודקדוקיה ואם אפשר יתענה עכ"פ בכל שבוע יום אחד או עכ"פ כל יום בה"ב עד חצות. והעיקר הבכיה והוידוי וגדרים שלא יעשה זאת לעולם וד' יראה ללכב עכ"ל:

(ביאור הלכה תקע"א ס"ב)

המושך ידו מאכילה

אם באמצע אכילה בעוד שהוא מתאוה לאכול מושך ידו ממנה נחשב לו לסיגוף גדול.

(שתילי זיתים סי' תקע"א סק"ב)

קבלת תענית

עז. כל תענית שלא קיבלו עליו מבעוד יום אינו תענית^{קכ} לענין לצאת ידי חובת נדרו, כגון שאם נדר להתענות תענית סתם, והתענה יום אחד בלא שקיבל עליו תענית ליום זה, לא יצא ידי חובת נדרו^{קכ}.

^{קכ} שו"ע סי' תקס"ב ס"ה.

עח. ולגבי תפלת עננו כשלא קבלו מבעוד יום, נחלקו הפוסקים, ועל כן היחיד שמזכיר בשומע תפלה ואינו קובע ברכה יזכיר אע"פ שלא קבלו מבעוד יום^{קכח}, ומכל מקום ידלג תיבות 'ביום צום התענית הזה'^{קכט}.

עט. אפילו קיבל התענית בלילה קודם אור היום, אינו תענית, כל שלא קיבלו מבעוד יום^{קל}.

פ. אימתי מקבלו, בתפלת המנחה בשומע תפלה קודם שיאמר כי אתה [אבינו] שומע, או אחר שסיים תפלתו קודם שיעקור רגליו, והיינו אחר שיאמר יהיו לרצון הראשון קודם אלהי נצור^{קלא}, ויותר טוב לקבלו אחר שסיים תפלתו מלאמרו בשומע תפלה^{קלב}, ונכון לקבל בשומע תפלה בלבד, וקודם אלהי נצור יאמר בפה, ובזה יוצא ידי הכל^{קלג}.

פא. לא קבלו בתפלת המנחה יכול לקבלה עד שתשקע החמה^{קלד}, אבל קבלו קודם תפלת המנחה אינה קבלה, ומכל מקום אם קבל עליו בפה, יש להחמיר שיתענה, אבל לא יאמר עננו^{קלה}.

פב. לכתחילה יש לקבלה בשעת מנחה קטנה, בדיעבד אפשר לקבל גם במנחה גדולה^{קלי}.

פג. הרהר בלבד בשעת מנחה, מועילה הקבלה אע"פ שלא הוציא בשפתיו, וחייב להתענות^{קליז}.

^{קכז} כ"כ הרמ"א בהגהה והעלהו בשתילי זיתים.

^{קכח} הכרעת הרמ"א סי' תקס"ב ס"ה, והעלהו בשתילי זיתים.

^{קכט} ט"ז סי' תקס"ב הובא בשתילי זיתים ס"ק י"ז, משנ"ב סק"ז.

^{קל} שתילי זיתים תקס"ב ס"ק ט"ו, ואע"פ שמרן בבית יוסף הביא מחלוקת בזה ולא הכריע, מכל מקום סתימת דבריו בשו"ע שכל שלא קיבלו מבעוד יום אינו תענית, משמע אף אם קיבלו משחשיכה, וכ"כ המאמ"ר שמסתימת דברי מרן בשו"ע משמע שפסק כהמרדכי, [ואין מקום כלל למה שתמה מחבר אחד על רבינו השתילי זיתים מנין הכריע בדעת מרן הב"י כהמרדכי, כי הדברים מבוארים היטב במאמ"ר].

^{קלא} שתילי זיתים סי' תקס"ב סק"כ. וציין רבינו לעי' בסי' קכ"ב ס"ב, ונראה שכונתו לציין להא דמבואר שם דאומר יהיו לרצון קודם אמירת אלהי נצור. והטעם שהקבלה קודם אלהי נצור, נראה דהיינו משום שיש להסמיך הקבלה לתפלת י"ח בכל מאי דאפשר, ועל כן יש להקדימה קודם התחנונים.

^{קלב} רמ"א בהגה תקס"ב ס"ו, והעלהו בשתילי זיתים.

^{קלג} שתילי זיתים ס"ק כ"ה.

^{קלד} שתילי זיתים תקס"ב ס"ק כ"ג.

^{קלה} שתילי זיתים תקס"ג סק"ב.

^{קלי} משנ"ב תקס"ב ס"ק כ"ז, וכן משמע מדברי השתילי זיתים תקס"ב ס"ק כ"ג דתלוי בזמן מנחה ולא דוקא מנחה קטנה.

^{קליז} שו"ע תקס"ב ס"ו.

פד. נוסח קבלת התענית: הריני בתענית יחיד לפניך מחר, יהי רצון שתהא תפילתי ביום תעניתי מקובלת קל"ח.

זמן השלמת התענית בתענית יחיד

פה. כל תענית שלא התענה עד צאת הכוכבים, אינו תענית לענין תפלת עננו, ועל כן אם קיבל עליו תענית עד חצי היום וכדומה, אין מזכיר עננו בתפילתו קל"ט.

פו. מי שרגיל להתענות בעשרת ימי תשובה או בערב ראש השנה וכיוצ"ב, כיון שאין רגילות לקבלם בתפילה, נמצא שאין זו תענית גמורה אלא צער בעלמא, ועל כן אין צריך להשלים את התענית עד צאת הכוכבים, אלא עד פלג המנחה קמ, ובלבד שכבר התפלל מנחה, [ויש מקילים אף אחר זמן מנחה גדולה קמא].

פז. בתענית זו של עשרת ימי תשובה אע"פ שאינו משלים התענית, היחיד מזכיר עננו בשומע תפלה, אבל לא הש"צ קמב.

פח. המקבל עליו להתענות ביום שישי, אם קיבל עליו בסתם, צריך להתענות עד צאת הכוכבים קמג, ויש אומרים שאין צריך להשלים, אלא יאכל בעת שיוצאים מבית הכנסת, [היינו בזמנם, שנהגו לסיים תפילת ערבית של ליל שבת קודם שקיעת החמה].

קל"ח שו"ע שם. ובסידורי אשכנז נדפס נוסח זה: רבון כל העולמים הרי אני לפניך בתענית נדבה למחר, יהי רצון מלפניך יהוה אלהי ואלהי אבתי שתקבלני באהבה וברצון ותעלה לפני תפילתי ותענה עתירתי ברחמיך הרבים כי אתה אבינו שומע תפלת כל פה.

קל"ט שו"ע סי' תקס"ב ס"א, ומשנ"ב סק"ה. ובשתילי זיתים השמיט הגהת הרמ"א שהעלה מנהג אשכנז לומר עננו אף כשאין משלימין.

קמ שתיילי זיתים סק"ה. ויש להעיר על רבינו דבסי' תקנ"ט ס"ק כ"ד העלה דברי מרן הבית יוסף דבט' באב שחל להיות בשבת ונדחה ליום ראשון, בעל ברית מתפלל מנחה בעוד היום גדול, ואינו משלים תעניתו, והיינו מזמן מנחה גדולה, ומ"ש הכא דצריך להתענות עד פלג המנחה, וכיוצ"ב העיר הבאור הלכה (תקס"ב ס"ב) ע"ד החיי אדם, וצריך ליישב שלמדו לחלק כן מלשון השו"ע.

קמא משנ"ב סק"י בשם מחצית השקל שעכשיו רבים נוהגים להתענות עד זמן מנחה גדולה, אחר שהתפללו מנחה והזכירו עננו בתפלה.

קמב רבינו השתיילי זיתים העלה הגהת הרמ"א דהיחיד מתפלל עננו אע"ג דאין משלימין, ואע"ג דכתב בדרכי משה סק"ו, דלמאי דפסק בשו"ע ס"א, אינו מזכיר, וכן כתב הבאור הלכה ד"ה וי"א, י"ל דבלשון מרן בב"י מוכח דלא פליג על דין זה אלא הרוקח, והדרכי משה פליג על הב"י בזה, כמבואר מלשוננו עיי"ש.

קמג שו"ע סי' רמ"ט ס"ד, וסי' תקס"ב ס"ג.

פט. אם פירש בקבלת התענית שיסיים התענית בעת שישלימו הצבור תפלתם, לכל הדעות יאכל בעת שיצאו הצבור מבית הכנסת^{קמ"ד}.

תענית חלום

- צ. הרואה חלום רע ונפשו עגומה עליו, מתענה ביום שחלם בו החלום כדי שיקרע גזר דינו, ואע"פ שלא קיבלו מאתמול, מתפלל עננו^{קמ"ה}.
- צא. תענית חלום צריך להתענות עד צאת הכוכבים^{קמ"ו}, ואפילו המתענה בערב שבת צריך להשלים תעניתו עד צאת הכוכבים^{קמ"ז}, ויש אומרים שכיון שתענית חלום תענית רשות היא שהרי לא קיבלה עליו מבעוד יום, אם ירצה יסיים התענית כשיצאו הצבור מבית הכנסת^{קמ"ח}.
- צב. אם חלם החלום ביום של תענית צבור, אין צריך להתענות יום אחר, שתענית זו עולה לו גם עבור החלום^{קמ"ט}.
- צג. אם הרהר ביום מענין החלום, אין צריך להתענות^{ק"י}.

תענית חלום בשבת ובשאר ימים האסורים בתענית

- צד. אע"פ שאסור להתענות בשבת, החולם חלום רע ומצטער הרבה מפתח החלום, וסבור שהתענית תבטלו, הרי זה מתענה בשבת^{קנ"א}, כיון שהתענית עונג לו יותר מהאכילה. אבל אם אינו מצטער עליו, או שחושב שאין התענית מבטלו, או שחושב שדי לו בהטבה בפני שלשה, או באמירת הבקשה הנאמרת בעת נשיאת

^{קמ"ד} שו"ע סי' רמ"ט ס"ד.

^{קמ"ה} רמ"א סי' תקס"ב ס"ה, והעלהו בשתילי זיתים.

^{קמ"ו} שו"ע סי' תקס"ב ס"ד.

^{קמ"ז} שו"ע סי' רמ"ט ס"ד, וסי' תקס"ב ס"ד.

^{קמ"ח} שתילי זיתים סי' רמ"ט ס"ק ט"ז, וסי' רפ"ח סק"ד.

^{קמ"ט} ביאור הלכה סי' רפ"ח ס"ד.

^{ק"י} שתילי זיתים סי' רפ"ח סק"י.

^{קנ"א} וכתב המשנ"ב סק"ז שבנוסף לתענית יכלה כל היום בתורה ותפילה, ויכול להתוודות על חטאיו.

כפים, או שהתענית קשה עליו יותר מצער החלום, בכל אלו אסור לו להתענות בשבת, אלא יטיב החלום בפני שלשה ויאמר הבקשה הנ"ל קנב.¹

צה. המתענה תענית חלום בשבת, אומר עננו אחר סיום תפלתו קודם יהיו לרצון בלא חתימה, וכוללו באלהי נצור קנב.²

צו. המתענה תענית חלום בשבת או בשאר ימים האסורים מן הדין בתענית [כמו שיבואר להלן], צריך לישב בתענית ביום ראשון, כדי לכפר על מה שהתענה בימים אלו קנב.³

צז. באופן שצריך לישב למחרת בתענית על תעניתו, וחל תענית צבור באותו יום, אין עולה לו התענית לענין זה, אלא מתענה יום אחר קנב.⁴

צח. יש אומרים שתלמיד חכם שמתענה תענית חלום בשבת או בשאר ימים האסורים בתענית, יעסוק בתורה ביום התענית, ולימוד התורה מכפר לו על התענית, ואין צריך לישב למחרת תענית לתעניתו קנב.⁵

תענית ביום השנה לפטירת אביו ואמו (יאר צייט)

צט. תענית ביום השנה לפטירת אביו ואמו ["יאר צייט" בלשון אשכנז קנב⁶] יש שנהגו בה קנב, ויש שלא נהגו בתענית זו קנט.⁷

^{קנב} שו"ע סי' רפ"ח ס"ד, שתילי זיתים סק"ד.

^{קנב} שו"ע סי' רפ"ח ס"ו, וכ"ה בלשון התכלאל הקדמון, משנ"ב ס"ק כ"ב.

^{קנב} שו"ע סי' רפ"ח ס"ד, שתילי זיתים סק"ו, שו"ע סי' תקס"ח ס"ה, שתילי זיתים ס"ק כ"ה.

^{קנב} שתילי זיתים תקס"ח ס"ק כ"ו בשם המג"א סי' רפ"ח, ודחה שיטת שיירי כנה"ג דעולה לו, אע"פ שבשתילי זיתים רפ"ח סק"ח הביא שיטתו, מ"מ כאן חזר ודחאה. [ועי' משנ"ב סק"ז שהיקל בזה למי שהתענית קשה לו].

^{קנב} כן פירש מהרד"ם ברביד הזהב חלק החידושים סי' תקס"ח בדרך אפשר את דברי האו"ז סי' ת"ז שהובאו בהג"א (תענית פ"א סי' ט"ז) שכתב והמנהג בזמן הזה שמתענין בשבת תענית חלום וכן היו נוהגין רבותינו ואם הוא תלמיד חכם ישב כל היום כלו וילמוד בתעניתו ויתכפר לו. ע"כ. וכן הביא בשיירי כנה"ג פירוש זה בשם מהר"ש אלגזי בשמע שלמה, ומצאתי גם בבנימין זאב סי' ר"י שפירש כן לשון ההג"א עי"ש, והשכ"ג נחלק על פירוש זה, והביא מהריקאנטי שאף ת"ח צריך למיתב תענית לתעניתה, וכתב לפרש דברי האו"ז באופנים אחרים.

^{קנב} וז"ל מהר"ל קשת זצ"ל בגליון השתילי זיתים: יאר צייט הוא בלשון אשכנז יום הפטירה, כי 'צייט' פירושו עת או זמן, ו'יאר' פירושו שנה, והכוונה יום השנה. אבל התימנים פירושוהו בראשי תיבות, יום א'סיפת ר'גל צ'דיק י'בית ט'ות, או יום א'סיפת ר'בי צ'ריך י'בית ט'ות, ופירוש 'יבית טות' - 'ילין בתענית'. ע"כ. [א"ה: ואסיפת רגל צדיק הוא על משקל הכתוב 'ויאסוף רגליו אל המטה', ו'יבית טות' הוא עפ"י לשון הכתוב בדניאל ו' י"ט], ויש שהיו פותרין 'יהיה יום ט'וב. וראה עוד בתשובת מהר"ר חיים קרח זצ"ל המתפרסמת בגליון זה שהביא עוד רמזים בענין שם 'יאר צייט'.

ק. חל היאר צייט בשבת או ראש חודש או בשאר ימים שאסור להתענות בהם מן הדין, אינו מתענה, ואף אין צריך להתענות למחר^{קס}, ויש אומרים שיקדים התענית ליום חמישי או שיש^{קסא}.

קא. בחודש ניסן מותר להתענות תענית יאר צייט^{קסב}.

קב. המתענה תענית יאר צייט ביום שישי, המיקל שלא להשלים התענית עד צאת הכוכבים, לא הפסיד^{קסג}.

קג. בעל ברית (אבי הבן, הסנדק, והמוהל) אין צריכים להתענות תענית יאר צייט, ואם רוצה להתענות לא ישלים התענית^{קסד}.

תענית חתן

קד. יש שנהגו שהחתן והכלה מתענים ביום חופתם, והטעם כיון שהוא יום סליחה ומחילה שנמחלים בו עונותיהם וכיום כיפורים שלהם הוא, וכמו שדרשו בתלמוד ירושלמי^{קסה} על הכתוב (בראשית כח), ויקח את מחלת^{קסו}. ובקהילות תימן יש שנהגו בתענית זו^{קסז}, ויש שלא נהגו בה^{קסח}.

^{קנח} כן משמע מדברי השתילי זיתים שהעלה כמה דינים בענין תענית יאר צייט כמובא להלן, ומדברי מהרי"ץ בפעולת צדיק ח"ב סי' רס"א, וכן נהגו בק"ק רדאע, הגר"ע בסיס שליט"א, וכן נהגו במחוז קרוב לביצ'א, הגר"י זכריה שליט"א.

^{קנט} הגר"ש קורח שליט"א עריכת שלחן סי' תקס"ח סכ"ו, וביו"ד סי' שע"ו סל"ו, ודקדק כן מלשון מהר"ש חבשוש זצ"ל שושנת המלך סי' תקס"ח שהוסיף על לשון מהרי"ץ שם "והוא מהרגילים להתענות". וכן מסרו שאר הרבנים שליט"א על מנהג ק"ק צנעא, [מלבד יחידי סגולה. הגר"פ קורח שליט"א], הגר"ש מחפוד שליט"א, הגר"א אריה שליט"א ק"ק מחוית, הגר"ח דחבש שליט"א ק"ק ד'מאר, הגר"י זכריה שליט"א ק"ק ביצ'א.

^{קס} שתילי זיתים סי' רפ"ח סק"י.

^{קסא} שו"ת פעולת צדיק ח"ב סי' רס"א.

^{קסב} שתילי זיתים סי' תכ"ט סק"ד. ונראה דכל שכן בשאר ימים שנוהגים שאין אומרים בהם תחנון, ומכאן נראה דמה שהעלה בשתילי זיתים סי' תקס"ח ס"ט שאף בשאר ימים שאין אומרים בהם תחנון אין מתענים תענית יאר צייט, היינו שיש להתיר שלא להתענות כמנהג שהביא הרמ"א, אבל מן הדין מותר להתענות.

^{קסג} שתילי זיתים סי' רמ"ט ס"ק ט"ז.

^{קסד} שתילי זיתים סי' תקס"ח סק"ל.

^{קסה} ביכורים פ"ג ה"ג: חתן דכתיב וילך עשו ויקח את מחלת וכי מחלה שמה אלא שנמחלו לו כל עוונותיו.

^{קסו} מקור המנהג בשו"ת מהר"י ברונא סי' צ"ג, ובשו"ת מהר"מ מינץ סי' ק"ט. וכתבו טעם נוסף משום שמא ישתכר.

^{קסז} ק"ק שרעב תולדות הרשב"ז פ"ו, ק"ק רדאע כמובא בפעולות צדיק עמ' נ"ו, וכן מסר הגר"ע בסיס שליט"א, הגר"א אריה שליט"א ק"ק מחוית, הגר"י זכריה שליט"א ק"ק ביצ'א.

^{קסח} שתילי זיתים סי' תקס"ב סק"ז. [אע"פ שלא השמיט הגהת הרמ"א שם, ובסי' תקע"ג, וכן הזכיר המנהג בסי' תקנ"ט ס"ק כ"ה, יתכן משום שהיו יחידים שנהגו בו, או דס"ל דמנהג טוב הוא וראוי לנהוג בו, גם מהר"ר חיים קרח זצ"ל בתשובתו המתפרסמת בגליון זה הביא פרטי דינים לתענית חתנים]. וכן מסרו הרבנים שליט"א מק"ק צנעא, והגר"ש מחפוד שליט"א, הגר"ח דחבש שליט"א ק"ק ד'מאר.

קה. הנוהגים בתענית חתן, לא נהגו לקבל התענית מבעוד יום^{קסט}.

קו. הנוהגים לעשות החופה מבעוד יום, נהגו שאין החתן משלים תעניתו, ועל כן יתפלל מנחה ויזכיר עננו, ואחר כך יטעום מכוס של ברכה, ואע"פ שלא התנה שלא להשלים, כיון שנהגו בכך, הרי זה כאילו התנה^{קע}.

קז. חל יום חופתו בימים שאסורים בתענית [ראה להלן אלו ימים אסורים בתענית], אין מתענה בהם, ובכלל זה הימים שנהגו שלא להתענות בהם מכח שהוזכרו בגמרא כימי שמחה, כגון אסרו חג של פסח וסוכות^{קעא}, ט"ו בשבט, וט"ו באב, אבל בחודש ניסן שאין מתענים בו אלא משום מנהג בעלמא, הרי זה מתענה^{קעב}.

ההנהגה ביום התענית

קח. כל השרוי בתענית, בין שהיה מתענה על צרתו או על חלומו בין שהיה מתענה עם הצבור על צרתם, הרי זה לא ינהג עידונין בעצמו ולא יקל ראשו ולא יהיה שמח וטוב לב, אלא דואג ואונן כענין שנאמר: מה יתאונן אדם חי (איכה ג, לט)^{קעי}.

הימים שאסור להתענות בהם

קט. אלו הימים שאסור להתענות בהם מן הדין: שבת, ימים טובים, חול המועד, ערב יום הכיפורים, ראש חודש, חנוכה, ופורים^{קעד}, ואסרו חג של שבועות^{קעה}, ואין מותר להתענות בהם אלא תענית חלום, כדי שיקרע גזר דינו, ומכל מקום אם התענה בהם תענית חלום, צריך להתענות תענית אחרת, כדי לכפר על תעניתו^{קעו}. [מלבד אם התענה בראש חודש סיון וראש חודש אב שאין צריך לישוב בתענית על תעניתו^{קעז}].

^{קסט} משנה ברורה סי' תקס"ב ס"ק י"א, ערוך השלחן אה"ע סי' ס"א סכ"א.

^{קע} שתילי זיתים סי' תקס"ב סק"ז, וסיים, דלדידן דלא נהוג בחופה מבעוד יום ולא בתענית חתן, אם יתענה ויהיה החופה בעוד יום, צריך להתנות דאל"כ לא יוכל לשותות.

^{קעא} פמ"ג א"א סק"א דבמוצאי שבועות אסור בתענית מדינא, כמבואר סי' תצ"ד ס"ג.

^{קעב} רמ"א סי' תקע"ג, שתילי זיתים סק"ח, ובסי' תכ"ט סק"ד.

^{קעג} שו"ע סי' תקס"ח סי"ב.

^{קעד} שו"ע סי' תקס"ח ס"ה, וסי' תק"ע ס"א.

^{קעה} שו"ע סי' תצ"ד ס"ג, ומלשון אסור להתענות וכן ממש"כ שם בב"י משמע שאיסורו מדינא, ולא ממנהגא.

^{קעו} שו"ע סי' תקס"ח ס"ה.

^{קעז} שתילי זיתים תקס"ח ס"ק כ"ו, בשם המג"א כיון דיש אומרים שמצוה להתענות בהם כמבואר בסי' תק"פ.

קי. ויש ימים נוספים שאין מתענים בהם מכח מנהג, והם: חודש ניסן (ובכלל זה אסרו חג של פסח), מר"ח סיון עד י"ב סיון (ועד בכלל), ט"ו באב, בין יוה"כ לסוכות, ומסוכות עד סוף חודש תשרי (ובכלל זה אסרו חג של סוכות), ט"ו בשבט^{קעח}. וימים אלו אם התענה בהם תענית חלום אין צריך לישב בתענית על תעניתו^{קעט}.

קיא. בימים אלו שמותרים בתענית מדין הגמרא, ואין מתענים בהם אלא מכח מנהג, אם צריך לישב בתענית לתעניתו מחמת שהתענה תענית חלום בימים האסורים בתענית מן הדין, מותר לישב בהם תענית לתעניתו^{קפ}.

קיב. המקבל עליו תענית בימים שאסור להתענות בהם מן הדין, אם קיבל עליו בלשון קבלת תענית, לא חלה קבלתו, ואין צריך התרת נדרים, אולם אם קיבלו בלשון הרי עלי תענית שהוא לשון נדר, צריך התרת נדרים^{קפא}.
קיג. אולם בימים שאין מתענים בהם אלא מחמת מנהג אף אם קיבל בלשון קבלת תענית, אם אין רוצה להתענות צריך התרת נדרים^{קפב}.

^{קעח} מג"א סי' רפ"ח, הובא בשתילי זיתים סק"ו, ומשנ"ב סק"ט.

^{קעט} שם, ובמג"א סי' תקס"ח סק"י"ט הובא בשתילי זיתים סק"כ"ו.

^{קפ} שתילי זיתים סי' תכ"ט סק"ד.

מבואר בדברי מרן בשו"ע סי' תכ"ט ס"ב, ובב"י שם ממסכת סופרים, שתילי זיתים סק"ד, משנ"ב סק"ט. והשמיט בשתילי זיתים דברי הרמ"א שכתב דאין מתענים בהם כלל אף תענית יחיד. ואם לענין חודש ניסן שהוזכר במסכת סופרים כ"ש בשאר ימים שאין הם אלא מנהגא בעלמא.

^{קפא} שו"ע סי' תק"ע ס"א.

^{קפב} כן מוכח מדברי מרן בשו"ע שלא הזכיר אלא ימים האסורים בתענית מן הדין. והטעם דכל מה שאין צריך התרה מבואר בגמ' שהוא משום שקדמה גזירתנו לגזירתו, וזה לא שייך אלא בימים שמן הדין אסור בתענית.